

VALENTIN LEFÈVRE: „SCIPIONOVA SUZDRŽANOST” – CRTEŽ PONUĐEN NA DRAŽBI U HEIDELBERGU (ARNO WINTERBERG AUCTION)

IM 56, 2025.
IZ MUZEJSKE TEORIJE I PRAKSE
MUSEUM THEORY AND PRACTICE

SLAVEN PEROVIĆ □ Zagreb

sl.1. Valentin Lefèvre: *Scipionova suzdržanost*
Arno Winterberg Auction

Dana 3. travnja 1998. u Heidelbergu je na dražbi kuće Arno Winterberg ponuđen crtež pripisan Pietru Liberiju (Padova, 1614. – Mletci, 1687.) pod nazivom *Zarobljenica pred rimskim carem*¹ (sl.1.). Atribucija Pietru Liberiju, iako smještena u točno razdoblje, neodrživa je jer način crtanja ne odgovara crtačkom rukopisu navedenog autora.

Mnijenja sam da je autor tog crteža flamanski slikar, crtač i grafičar Valentin Lefèvre dok je tema *Scipionova suzdržanost* vrlo prepoznatljiva, što ću ovim člankom pokušati i dokazati.

Valentin Lefèvre flamanski je umjetnik koji je djelovao u Mletcima u drugoj polovici 17. stoljeća. Točan nadnevak njegova rođenja nije potvrđen u dokumentima, ali se iz knjige umrlih župne crkve Svetih apostola u Mletcima, u kojoj piše da je umro 2. rujna 1677. u dobi od oko

četrdeset godina može zaključiti da bi godina rođenja mogla biti 1637.,² a ne 1642., koju, ne zna se na temelju čega, navodi Basan³, a nakon njega i mnogi drugi. Bénézit smatra da je rođen u Bruxellesu oko 1642. te da je umro u Engleskoj 1682. godine⁴.

O godinama u kojima se Lefèvre formirao ništa se ne zna. Najvjerojatnije je preko Francuske došao u Italiju, gdje je u Mletcima naukovao kod Francesca Ruschija, preminuloga 1661.⁵

Preko njega je usvojio utjecaje Pietra da Cortone (Cortona kod Arezza, 1596. – Rim, 1669.) i Talijana iz srednje Italije, koji su vidljivi uz najsnažnije utjecaje mletačkog slikarstva kasne renesanse. Osim prevladavajućeg utjecaja Tiziana i Veronesea, uz Tintoretta se mogu spomenuti i obitelji Caracci, ali i Correggio i Salviani.

1 Auktion 56, Arno Winterberg, *Dekorative Graphik Kunst des 15. bis 20. Jahrhunderts*, 23.ožujka / 1. travnja 1998., Heidelberg, 1998., str. 38.

The Burlington Magazine, ožujak 1998., br. 1140, vol. CXL, str. xi.

2 Ugo Ruggeri, *Valentin Lefèvre (1637–1677)*, Merigo Art Books, Manerba / Reggio Emilia, 2001., str. 13.

3 François Basan, *Dictionnaire des graveurs anciens et modernes...*, Pariz, 1789., I, str. 320–321.

4 Emmanuel Bénézit, *Dictionary of artists*, Librairie Gründ, V. dio, Pariz, 2006., str. 727.

Ulrich Thieme i Felix Becker, *Allgemeines Lexikon der Bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart*, XXII, Leipzig, 1928., str. 558.

5 Ugo Ruggeri, „Drawings by Valentin Lefèvre”, *Master Drawings*, sv. XXVI, br. 4, 1988., str. 335.

Valentin Lefèvre prvi se put spominje u dokumentima u Veneciji 1664. godine, kada je naslikao kopiju Veroneseove *Gozbe u kući Simona farizeja*, sliku koju je Serenissima darovala Louisu XIV. i koja se danas nalazi u Musée National u Versaillesu. Njegov bi se dolazak u Mletke mogao smjestiti između 1660. i 1664., kada je imao između 23 i 27 godina, u razdoblje neoveroneseovskog revivala.⁶

Uvrštenje Lefèvre u klasicizirajuće sljedbenike Veronesea lako je shvatiti, to više što je napravio mapu od 53 bakroreza, objavljenu u Veneciji 1682., pet godina nakon njegove smrti, pod nazivom *Opera selectoria quae Titianus Vecellius Cadubrensis et Paulus Callari Veronensis inventaverunt, ac pinxerunt, quaeque Valentinus le Febre Bruxellensis delineavit et sculpsit*, u kojoj je mnogo listova nastalo po uzoru na Veroneseova djela.

U Kabinetu grafike HAZU-a čuvaju se dva djela iz *Opere selectorie: Sveta obitelji* (Ruggeri, I. 7), *KgHAZU*, inv. br. 6452 i *Junona zasipa Veneciju darovima* (Ruggeri, I. 46), *KgHAZU*, inv. br. 6027. U Državnom arhivu u Zadru čuva se bakropis *Tobija i anđeo* iz iste mape, (Ruggeri, I. 4), inv. br. SP20120525, koji je dio autorove donacije Arhivu.

Uz sačuvana platna nastala pod izravnim utjecajem velikog majstora, postoje i ona, za sada izgubljena, o kojima svjedoče izvori.⁷ Iako pod očitim utjecajem velikih mletačkih majstora, u cjelokupnom opusu Valentina Lefèvre, pogotovo u njegovu crtačkom dijelu, uočljivi su utjecaji rimskoga i francuskoga klasicizma. Analogije su moguće sa Sebastienom Bourdonom, Laurentom de la Hyreom i Nicolasom Poussinom. Lefèvreov susret s Francescom Ruschijem uvelike je djelovao na njegov stil. Na osobit način interpretirao je toga veronskog slikara unoseći u njegovo slikarstvo klasicizirajući patos.⁸

Velikim Mlečanima pristupa klasicistički, ali i na sasvim osobit način, pa zahvaljujući vlastitoj intuiciji i estetskom osjećaju, stvara razvijen i zadivljujuće nov stil, temeljito različit od imitiranog modela. Lefèvre se koristi stilističkim postupcima francuskih i rimskih klasicista 17. stoljeća poput simetrije, postizanja plastičnosti jakim ocrtavanjem te naglašavanja geometrijskih načela u kompoziciji i modeliranju kao protutežom kolorističkom sjaju i naglašenoj slikovitosti mletačkog slikarstva nauštrb čistoće forme.⁹

Crtački opus Valentina Lefèvre danas obuhvaća 168 crteža. Činjenica da je objavio *Opera Selectoria* navela je mnoge znanstvenike da veću pozornost pridaju istraživanju njegova grafičkog opusa. Broj i kvaliteta Lefèvreovih crteža u novije su doba pobudili pojačano zanimanje stručnjaka za taj dio njegova stvaralaštva. Istraživanja su otežana činjenicom da nikada nije potpisao ili datirao nijednu sliku ni crtež.

Crtajući prema djelima poznatih majstora, Lefèvre nikada ne preuzima njihov crtački duktus. Bitna mu je cjelokupna kompozicija, likovi i utjecaj svjetla i sjene. Razvija samostalan, trijezan crtački rukopis koji je slobodniji kada je riječ o njegovim vlastitim pokušajima i invencijama. Crtu vodi kao da traga, obrisi se ispravljaju pentimentima. U tome možemo najbolje uočiti pravu snagu crtača i usporediti ga sa suvremenicima. Najbliži je mletačkim crtačima kasnog 17. stoljeća. Svoje suvremenike najbolje dostiže svojim kompozicijama s mnogo likova, i to kada su njihovi obrisi i laviranje svježiji pa svojim živahnim pokretima i snažnim utjecajem svjetla i sjene ostavljaju dojam barokne punoće.¹⁰

U svojoj monografiji Ugo Ruggeri dijeli crteže na one u svezi s *Operom Selectorijom*, crteže nadahnute slikama drugih slikara, studije za njegove vlastite slike, studije vjerskih motiva i na studije mitoloških motiva.

Lefèvre često radi crteže s istim motivom, s malim varijacijama u kompoziciji i tehnici, i to takvima da na pojedinima od njih dominiraju potezi pera, a na drugima potezi kista. No neki su crteži nacrtani gotovo potpuno jednakom tehnikom, a i odstupanja od kompozicije vrlo su malena.

Zbog dovršenosti crteža, kao i zbog relativno velikih dimenzija papira na kojima su nacrtani, možemo pretpostaviti da su bili namijenjeni umjetničkom tržištu.¹¹

Za ponavljanje istog motiva i kompozicije naveo bih nekoliko primjera.

Primjerice, *Junonu koja obasipa Veneciju darovima* crta tri puta, i to na crtežima koji se nalaze u Muzeumu Narodowe u Varšavi, gdje su *Junona i Venecija* na posebnim listovima (MNW 146564/175a/375a i MNW 146564/175b/375b), u jednoj privatnoj zbirci i u Louvreu, u Département des Arts Graphiques (inv. br. 20042). Ti su crteži nastali prema Veroneseovoj slici koja se nalazi u Duždevoj palači u Mletcima i priprema su za istoimeni bakrorez iz *Opera Selectoria*.¹²

Odnosenje tijela svetog Marka za vrijeme oluje nacrtao je dva puta. Oba se crteža čuvaju u Staatliche Kunstsammlung, Kupferstich-Kabinetu u Dresdenu (inv. br. C 1974-272 i C 1974-273), a nastali su prema istoimenoj Tintorettovoj slici koja se danas nalazi u Gallerie dell'Accademia.¹³

Crtež *Vizitacije*, nastao prema Veroneseovoj slici iz Gallerie dell'Accademia, crta dva puta. Jedan je crtež u privatnoj zbirci, a drugi u Staatliche Kunstsammlung, Kupferstich-Kabinetu u Dresdenu (inv. br. 4226).¹⁴

6 Ugo Ruggeri, 2001., str. 14-15.

7 Ugo Ruggeri, *Valentin Lefèvre interprete di Paolo Veronese*, Studi di storia dell'arte in onore di Michelangelo Muraro, Mletci, 1984., str. 419-424.

8 Ugo Ruggeri, „Drawings by Valentin Lefèvre”, *Master Drawings*, sv. XXVI, br. 4, 1988., str. 336.

9 Andrea Czére, „Valentin Lefèvre dans la sphère d'attraction des arts vénitien et romain”, *Bulletin du Musée Hongrois des Beaux-Arts*, Budapest, 1993., str. 23-25.

10 Christian Ditrlich, *Einige Ergänzungen zu Valentin Lefèvre, Übekannte Zeichnungen im Kupferstich-Kabinet Dresden als Nachtrag zu einem Werkkatalog*, Jahrbuch Staatliche Kunstsammlungen, Dresden, 1991., str. 20-21.

11 Ugo Ruggeri, „Drawings by Valentin Lefèvre”, *Master Drawings*, sv. XXVI, br. 4, 1988., str. 336.

12 Ugo Ruggeri, 2001., str. 136-137, 224.

13 Isto, str. 143.

14 Isto, str. 151.

Salomonovo idolopoklonstvo nacrtao je pet puta kao pripremu za sliku prodanu na Sothebyjevoj dražbi u Londonu 1983. Crteži se čuvaju u Staatliche Kunstsammlungen, Kupferstich-Kabinettu u Dresdenu (inv. br. C 1052), Musée des Beaux-Arts u Lyonu (bez inventarnog broja), u Instituto Nazionale per la Grafica (inv. br. F.C.125041), u Statens Museum for Kunst u Kopenhagenu (inv. br. Tu 4a, 8) i u Musée des Arts Décoratifs u Lyonu (inv. br. 388a).¹⁵

Tri su *Poklonstva mudraca*: u Kunstmuseumu u Düsseldorfu (inv. br. FP464), jedan je prodan na Christevoj dražbi u Londonu 3. srpnja 1990., u Collezione Dubini u Milanu i u Albertini u Beču (inv. br. 1625; SV 105).¹⁶

Tri su crteža *Estere i Ahasvera*: jedan u Rijksmuseumu, u Rijksprentenkabinetu u Amsterdamu (inv. br. A 2187), drugi je prodan na dražbi u New Yorku (Lamm Sale, 21. – 24. veljače 1923., pod rednim brojem 591), a treći se nalazi u Martin von Wagner-Museum der Universität u Würzburgu (inv. br. Hz. 8403 /J57).¹⁷

Mojsija izvađenog iz rijeke crta pet puta, s tim da crteži iz Szépművészeti Múzeuma iz Budimpešte (inv. br. 2535 verso), s Neermanove izložbe 1971. i jedan iz pariške privatne zbirke čine niz vrlo sličnih crteža.¹⁸

Medeju crta tri puta: jedan je crtež u Statliche Kunstsammlungen, u Kupferstich-Kabinettu u Dresdenu (inv. br. C 1975-189), drugi u Kunstmuseumu u Düsseldorfu (inv. br. 4519), a treći se pojavio na dražbi kod Christea u New Yorku 30. siječnja 1998. pod rednim brojem 112.¹⁹

Ulje na platnu *Scipionova suzdržanost* (Ruggeri, Q. 43) pripada studijama za vlastite slike. Ulje na platnu kojemu su prethodile te studije nalazi se u privatnoj zbirci (sl. 2.), dimenzije mu nisu poznate, a naslikano je zrcalno u odnosu prema crtežima. Sliku je Lefèvre pripisao Giuseppe Maria Pilo, ali ju je Ruggeri prvi objavio 1984. Slika nije važna samo zbog svoje visoke kvalitete nego i zato što zbog osobite interpretacije veroneseovske dionice djeluje kao metodično naslikana, gotovo poput plitkog reljefa, s prigušenom patetikom kao rezultatom, pa ne bi bilo bez temelja tvrditi da je utjecala na Sebastiana Riccija. Kompozicija slike obrnuta je od onih na crtežima, s velikim odstupanjima, pa se zbog općeg

sl.3. Valentin Lefèvre: *Scipionova suzdržanost*
Düsseldorf, Kunstmuseum

sl.4. Valentin Lefèvre: *Scipionova suzdržanost*
Stockholm, National Museum

dojma crteži povezuju s tom slikom.²⁰ Mogli bismo smatrati da su crteži razvijanje *prime ideje*, koja je kasnije drukčije naslikana.²¹

U europskoj umjetnosti motiv *Scipionove suzdržanosti* od renesanse pa nadalje postaje vrlo omiljen. Sebastiano Ricci (Belluno, 1659. – Mletci, 1734.), Lefèvreov suvremenik, naslikao je šest slika s tom temom.²² Za Drugoga punskog rata (218. – 201. g. pr. Krista) rimski vojskovođa Publius Cornelius Scipio (oko 235. – 183. g. pr. Krista), zvan Scipio Afrički Stariji (Scipio Africanus Major), osvojio je godine 209. pr. Krista grad Novu Kartagu (Carthago Nova) u Hispaniji (današnja španjolska Cartagena), gdje su Rimljani osvojili golemi plijen. Scipio je za konkubinu mogao izabrati najljepšu plemenitu djevojku u osvojenom gradu, ali kad je saznao da je zaručena, velikodušno ju je vratio njezinu zaručniku.²³

Za sada su poznate dvije inačice tog crteža. Prvi se crtež nalazi u Kunstmuseumu u Düsseldorfu pod inventarnim brojem FP 3663 (Ruggeri, D. 82) (sl.3.). Nacrtan je tehnikom pera i smeđe tinte s laviranjem, a dimenzije su mu 226 x 302 mm. Pripisivan je Veroneseu, Sebastianu Ricciju, a smatralo se da prikazuje *Poklonstvo mudraca*. Godine 1988. Ruggeri ga vraća Lefèvreu kao pripremi crtež za platno iste teme koje je dio privatne zbirke.

Drugi je crtež u National Museumu u Stockholmu, inv. br. NM 1524/1863 (Ruggeri, D. 83) (sl.4.), nacrtan istom tehnikom kao i prvi, a dimenzije su mu 231 x 299 mm. Taj je crtež tradicionalno bio pripisan Lefèvreu, ali ga je Bjurström 1979. pripisao nepoznatome mletačkom umjetniku 17. stoljeća. Stock ga je 1980. vratio Lefèvreu, a Ruggeri 1988. prepoznao kao pripremi crtež za platno iste teme koje se nalazi u privatnoj zbirci.²⁴

Treći je crtež ponuđen na dražbi u Heidelbergu (sl. 1.), sličnih je dimenzija, 232 x 298 mm, i nacrtan je istom tehnikom.

Na sva tri crteža naglašeni su veroneseovski utjecaji, posebice u kompoziciji koja je poput kazališne scene, sa stubama koje se penju do podija (motiv kojim se Lefèvre često koristi na slikama i crtežima), kao i u gomilanju likova i likovima okrenutim leđima u prednjem planu. Mletački su utjecaji vidljivi i u izduženim proporcijama likova, kao i u njihovim odmjerenim i otmjenim

15 Isto, str. 102, 154-155.

16 Isto, str. 155-156.

17 Isto, 2001., str. 165.

18 Isto, str. 166-167.

19 Isto, 2001., str. 170-171.

20 Ugo Ruggeri, *Valentin Lefèvre interprete di Paolo Veronese*, Studi di storia dell'arte in onore di Michelangelo Muraro, Mletci, 1984., str. 420.

21 Ugo Ruggeri, 2001., str. 107-108.

22 Jeffrey Daniels, *L'opera completa di Sebastiano Ricci*, Rizzoli Editore, Milano, 1976., str. 100, 103, 104, 106, 111, 112, 114.

23 Titus Livius, *Ab urbe condita*, XXVI, 50, Berlin, Weidmannsche Buchhandlung, 1895., str. 130-132.

24 Ugo Ruggeri, 2001., str. 168.

stavovima. Arhitektura u dnu crteža kojom se zatvara prostor ima dekorativnu ulogu, a tu tradiciju nastavljaju i mletački umjetnici 18. stoljeća poput Sebastiana Riccija i Giovannija Batiste Tiepola. Način na koji su likovi osvijetljeni ili zasjenjeni laviranjem zapravo je grafički prijevod kolorističkog bogatstva i svjetlosnih efekata kojima se Veronese koristi. Čvrsta ravnoteža kompozicije, prevaga vodoravnih i okomitih osi nasuprot kosim, čvrstim obrisima likova te strog, gotovo geometrijski obrazac upućuju na klasicizirajuće barokne rimske utjecaje (Pietro Testa), kao i na mogućnost da je bio u doticaju s Poussinovim crtežima.²⁵

Scipionova suzdržanost, uz *Salomonovo idolopoklonstvo*, kompozicijski pripada najzreljim Lefèvreovim crtežima. Razlike koje možemo uočiti između tri inačice toga crteža vrlo su malene. Odstupanja u dimenzijama zanemariva su, a crteži se podudaraju u gotovo svakom detalju. Jedan od detalja po kojemu je zamjetno odstupanje jesu stilizirane Nike, koje na heidelberškom crtežu krase lukove ondje gdje su na stockholmskom i düsseldorfskom kružnice, poput onih koje se na metopama na gredama izmjenjuju s bukranijima. Drugi je razlikovni detalj kosa glavnoga ženskog lika. Na crtežu s heidelberške dražbe ona u valovima slobodno pada niz leđa, dok ju na düsseldorfskom i stockholmskom crtežu uz glavu drži traka koja je i na leđima sputava u rep. Sjene su na düsseldorfskom crtežu jače naglašene laviranjem i na njemu se, kao i na heidelberškome, u donjem lijevom kutu vide tri vojnika, dok se na stockholmskome jedva naslućuje drugi. Laviranje na heidelberškom crtežu, koliko se na reprodukciji može vidjeti, svjetlije je pa se uočava svaki potez pera i crtež djeluje precizniji od ostalih. Potezi pera su sigurniji, ističu se ispod laviranja, crtež odaje dojam višeg stupnja dovršenosti.

Uzevši sve to u obzir, mislim da s velikom sigurnošću taj crtež mogu pripisati Valentinu Lefèvreu, to više što mi je u pismu poslanom elektroničkom poštom Ugo Ruggeri napisao da mu se crtež čini upravo djelom Valentina Lefèvre.

LITERATURA

1. *Auktion 56, Arno Winterberg, Dekorative Graphik Kunst des 15. bis 20. Jahrhunderts*, 23.03. / 1. 04. 1998, Heidelberg, 1998.
2. Basan, François. *Dictionnaire des graveurs anciens et modernes*. Pariz, 1789.
3. Bénézit, Emmanuel. *Dictionary of artists*, V. dio. Pariz: Librairie Gründ, 2006.
4. Czére, Andrea. „Valentin Lefèvre dans la sphère d'attraction des arts vénitien et romain”. *Bulletin du Musée Hongrois des Beaux-Arts*. Budimpešta, 1993.
5. Daniels. *Lopera completa di Sebastiano Ricci*. Milano: Rizzoli Editore, 1976.
6. Dittrich, Christian. *Einige Ergänzungen zu Valentin Lefèvre, Uebekannte Zeichnungen im Kupferstich-Kabinet Dresden als Nachtrag zu einem Werkkatalog*. Dresden: Jahrbuch Staatliche Kunstsammlungen, 1991.
7. Ruggeri, Ugo. *Valentin Lefèvre interprete di Paolo Veronese*, Studi di storia dell'arte in onore di Michelangelo Muraro. Mletci, 1984.

8. Ruggeri, Ugo. „Drawings by Valentin Lefèvre”. *Master Drawings*, sv. XXVI, br. 4, 1988.

9. Ruggeri, Ugo. *Valentin Lefèvre (1637 – 1677)*. Merigo Art Books, Manerba/Reggio Emilia, 2001.

10. Thieme, Ulrich i Felix Becker. *Allgemeines Lexikon der Bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart*, XXII. Leipzig, 1928.

11. Titus Livius. *Ab urbe condita*, XXVI, 50. Berlin: Weidmannsche Buchhandlung, 1895.

VALENTIN LEFÈVRE: THE CONTINENCE OF SCIPIO – A DRAWING OFFERED AT AUCTION IN HEIDELBERG (ARNO WINTERBERG AUCTION)

The author believes that the drawing offered at the Arno Winterberg auction house as a work by Pietro Liberi (1614–1687), entitled “A Captive Woman before the Roman Emperor,” is actually a drawing by Valentin Lefèvre (1637–1677), depicting the Continnence of Scipio.

This claim is convincingly backed by reference to the Lefèvre habit of doing several drafts of the same drawing with minor deviations. Reference is made to several Lefèvre drawings made in two or three versions to be found in European museums. These are: *Juno Showering Venice with Gifts* (three times), *The Removal of the Body of Saint Mark during a Storm* (twice), *The Visitation* (twice), *The Idolatry of Solomon* (five times), *The Adoration of the Magi* (three times), *Esther and Ahasuerus* (three times), *Moses Saved from the River* (five times), and *Medea* (three times).

Two drawings of the Continnence of Scipio are referenced. They were done in the same technique and are very similar in size, with slight divergences in the depiction. One is kept in the Kunstmuseum in Dusseldorf and the other in the National Museum in Stockholm.

²⁵ Andrea Czére, „Valentin Lefèvre dans la sphère d'attraction des arts vénitien et romain”, *Bulletin du Musée Hongrois des Beaux-Arts*, Budimpešta, 1993., str. 24–28.